

Waluś, Konrad Jan / Waluś, Jan Henryk

Marszałek Stanisław Małachowski - portret falerystyczny

Notatki Płockie 58/3 (236), 3-8

2013

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych oraz w kolekcji mazowieckich czasopism regionalnych mazowsze.hist.pl.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

MARSZAŁEK STANISŁAW MAŁACHOWSKI – PORTRET FALERYSTYCZNY

Abstrakt

Stanisław Małachowski był wybitnym politykiem, reformatorem i oddanym sprawie Polski. Żył w okresie dużych wpływów Rosji w Europie i Polsce. Jego próby reformatorskich i politycznych działań u boku Stanisława Poniatowskiego przyczyniły się do powstania Księstwa Warszawskiego. Za swą pracę został wyróżniony orderami i medalami przez Króla, Sejm i Napoleona Bonaparte.

Słowa kluczowe: Stanisław Małachowski, Order Orła Białego, Legia Honorowa, medal, Księstwo Warszawskie

Pierwsze zapiski o rodzie Małachowskich znajdujemy w aktach łączyckich w XIV wieku, ale dopiero Jan¹, u schyłku XVII wieku kanonik poznański, warszawski, krakowski, piastując urząd referendarza, później podkanclerza koronnego otrzymał biskupstwem krakowskie i jako człowiek nauki z doświadczeniem politycznym stał się zaufanym królów Jana Kazimierza i Jana III Sobieskiego. Ciesząc się taską królewską, począł tworzyć swój majątek. Jako zarządca gospodarny i oszczędny zapewnił członkom swojej rodziny dostatek i otworzył im drogę do piastowania urzędów królewskich.

Wielką postacią był też Stanisław² z Małachowic, starosta opoczyński, tubowski, halicki, krzeszowski, kasztelan sieradzki, wojewoda kaliski i poznański, który miał znaczny wpływ na wybór na tron Polski Augusta II. Jako zaufany króla został wysłany do rokowań pokojowego układu z Turcją w 1698 roku. Akt pokoju został podpisany w Karłowicach i przywracał Koronie Kamieniec Podolski. Przy rokowaniach Król zezwolił mu na posługiwanie się tytułem hrabiowskim. Po zakończeniu poselstwa tytuł ten został mu nadany, pisał się hrabią na włościach końskich i Białaczewie. Jednak najświetlejszą postacią rodu był Jan Małachowski³, ojciec Stanisława, podkanclerz koronny, kanclerz króla Augusta III. Za swoje zasługi został starostą opoczyńskim, grodeckim, ostrołęckim, kamieniobrodzkim, buczniowskim, stolnikiem wielkim koronnym, podkanclerzem i kanclerzem. Otrzymał też w podarunku od marszałka litewskiego Janusza księcia Sanguski połowę miasta Ostroga, Międzyrzecz i 36 wsi na Wołyniu. Do jego osiągnięć zaliczyć należy wprowadzenie z zagranicy rękodzielników, założycieli pierwszych fabryk żelaznych, które dały początek powstającemu przemysłowi w Polsce. W swych majątkach starał się wprowadzić reformy społeczne i gospodarcze zaobserwowane podczas swojego pobytu w Saksonii. Mając 60 lat, w dniu swoich urodzin (28 stycznia 1758 r.) wydał ani-

wersarz, w którym zwałniał od poddaństwa każdego, kto „lokował się w mieście Końskich Wielkich lub jego przedmieściach”. Zmarł w wieku 65 lat. Z żoną Izabelą de Rycht Humiecką miał dziesięcioro dzieci, sześć córek: Annę, Katarzynę, Karolinę, Anielę, Mariannę Teresę, Aleksandrę Helenę i czterech synów; Mikołaja, Stanisława urodzonego w Końskich 24 sierpnia 1736 roku, Jacka i Antoniego. Wychowaniem Stanisława zajął się guwerner Wawrzyniec Mitzner de Koloł⁴ sprowadzony z Niemiec, który przekazał mu swoją encyklopedyczną wiedzę, uporządkował nauki wyniesione z domu rodzinnego, uczył piastowania urzędów publicznych, religii, opamiętania podstawowych zasad prawa, mówienia i występowania publicznego. Młody Stanisław miał trudności z mówieniem i występowaniem publicznym, był to trudny dla niego przedmiot. Zgodnie z ówczesną modą przywdział mundur rotmistrza chorągwi pancernej, którą odziedziczył po ojcu. Po paru latach mundur zjął, twierdząc, że „nie rozumie wojskowości i o służbie w wojsku mowy być nie może”. W wieku 19 lat, 28 sierpnia 1755 roku objął urząd starosty sądeckiego. Był trzykrotnie posem i jako znawca wiadomości prawno-sądowych został asesorem sądów królewskich. Pomocą polityczną służył mu stryj Adam, dwukrotnie marszałek trybunału i czterokrotnie sejm. Po śmierci stryja i króla Augusta III przystąpił razem z bratem Jackiem do stronnictwa Czartoryskich i rozpoczął przygotowania do elekcji nowego króla. W swojej działalności publicznej obaj bracia wykazywali bezinteresowność, inicjowali i wprowadzali reformy, a czasem ponosili koszty tych działań. Za te czynności szlachta wybrała Jacka i Stanisława jako posłów na sejm elekcyjny 27 sierpnia i koronacyjny 3 grudnia 1764 roku. Nowo wybrany król Stanisław August Poniatowski dostrzegł pracę polityczną i zasługi braci Małachowskich dla Ojczyzny. Po ustanowieniu Orderu św. Stanisława Bi-



Rys. 1. Order Św. Stanisława z lat 1765–1795¹¹ (awers)



Rys. 2. Order Św. Stanisława z lat 1765–1795 (rewers)



Rys. 3. Gwiazda Orderu Św. Stanisława z lat 1765–1795¹²

skupa Męczennika (7 maja 1765 r.) ozdobił tym odznaczeniem Jacka (8 maja 1765 r.), Mikołaja (1766 r.), Antoniego (1767 r.) i Stanisława⁵ (1770 r.). Inwestytura⁶, czyli uroczyste zaprzysiężenie Statutu Orderu w pierwszych latach jego funkcjonowania odbywało się zawsze 8 maja w Warszawie w kościele pod wezwaniem Świętego Krzyża, a później przeniesiono ją na Zamek Królewski. Uroczystość zaczynała się Mszą Świętą, po jej zakończeniu odczytywano listę wybranych do odzobienia Kawalerów, odczytywano Statut Orderowy⁷ i po jego wystuchaniu każdy Kawaler podchodził do królewskiego tronu, wypowiadał przed Jąmużnikiem⁸ słowa: „Przyrzekam kawalerskim słowem dotrzymania tych punktów dopiero przeczytanych”, klękał przed Królem na lewe kolano, który przewieszał przez ramię dekorowanego Krzyż na wstędze psowej z białymi brzegami. Wręczał gwiazdę w rękę, gołym mieczem ceremonialnym⁹ dotykał ramienia i całował policzek ozdobionego. Kawaler

całował rękę króla. Kawaler orderu ubrany był w uroczysty strój orderowy¹⁰, który musiał nosić przy wszystkich uroczystościach związanych z osobą króla. Po zakończeniu ceremonii każdy z obdarowanych otrzymywał dyplom nadania

orderu, pisany ręcznie po łacinie na papierze formatu 24 x 40 cm. W lewym dolnym rogu widniał podpis króla Stanisława Augusta, a w prawym sekretarza królewskiego. Pośrodku odcienięta była pieczęć dyplomatyczna króla i data nadania orderu. Treść zawierała nazwisko i tytuły obdarowanego, czasem zasługi dla Rzeczypospolitej. Działalność Stanisława w pracach sejmu koronacyjnego była krótka, podejmowane na nim ustawy, tajnie sterowane przez rosyjskiego Księcia Mikołaja Repnina, niesprzyjające Polsce, spowodowały jego bunt i wycofanie się z polityki w 1766 roku. Wyjechał za zgodą króla z kraju, „celem polepszenia sił i zdrowia na dalsze Rzeczypospolitej usługi”. Po powrocie w 1771 roku ożenił się z Urszulą, córką Tomasza Czapskiego starosty knyszyńskiego. 1 września 1774 roku został wybrany marszałkiem trybunału. W wyborze tym król Stanisław August Poniatowski pokładał nadzieję, że możliwe będzie uporządkowanie systemu prawnego w kraju. W 1776 r. Stanisław



Rys. 4. Strój orderowy Kawalera Orderu Św. Stanisława



Rys. 5. Miecz ceremonialny Stanisława Augusta

wchodzi w skład Rady Nieustającej jako konsyliarz i do departamentu sprawiedliwości. Później przez rok piastuje urząd podstolego koronnego, aby w 1780 r. awansować na referendarza wielkiego koronnego. To miejsce w hierarchii państwowej bardzo mu odpowiadało. Zajął się sprawami poddanych na wsi przeciw starostom i dziedzicom, pomiarami gruntów, daninami, czynszami i innymi sprawami należącymi do chłopów. Jego reformy w prawodawstwie i sądownictwie znajdowały przychylność i poparcie u króla Stanisława Augusta. Za swoje zaangażowanie i oddanie królowi i Polsce otrzymał 18 maja 1782 roku Order Orła Białego¹³. W tym też roku zmarła mu żona Urszula. Dwa lata później ożenił się z Konstancją, byłą żoną Księcia Dominika Radziwiłła,



Rys. 6. Okolicznościowy medal z wizerunkiem marszałka Stanisława Małachowskiego¹⁴. Srebro, średnica 44 mm, waga 39,95 gram, medal bity wg projektu Jana Filipa Holzhaüssera. Popiersie w lewo, w peruce, we fraku i koronkowym żabocie, z Krzyżem Orderu św. Stanisława, ze wstęgą i gwiazdą Orderu Orła Białego. Na awersie wokół popiersia łaciński napis przechodzący na rewers: Stanisław Małachowski: ponieważ w spełnianiu obowiązku marszałka zgromadzenia obywateli [sejmu], dzięki odwadze, roztropności i przykładowi obronił państwo przed wieloma nieszczęciami i wiele dobra wniósł do ojczyzny, wspaniałemu obywatelowi ten oto dowód pamięci. S [Stanisław]. A [August]. R [Król]. A..MDCCXC [rok 1790]. [Tłumaczenie z łaciny – mgr Renata Bączek]

siostrą Urszuli. 6 października 1788 roku został jednogłośnie wybrany marszałkiem sejmu, później nazwanego „czteroletnim”. Decyzję sejmu rozwiązano Radę Nieustającą, a powołano Radę Wojskową, której stał się członkiem. Prace parlamentu skupiały się w większości na sprawach wojskowych, tworzeniu armii, bezustannym poszukiwaniu pieniędzy na jej utrzymanie, podatkach i polityce zagranicznej.

Dla uczczenia zasług marszałka Sejmu Czteroletniego na polecenie króla został wybity w 1790 roku okolicznościowy medal.

W uchwalonej Konstytucji 3 maja 1791 w 11 artykułach regulowano prawa i obowiązki obywateli. Ustanowiono religię katolicką jako panującą, potwierdzono przywileje szlachty ze szczególnym naciskiem na obowiązki wobec ojczy-

zny. Wprowadzono mandat poselski, trwający dwa lata (dotychczas mandat wygasł po zakończeniu obrad sejmu) i zmieniono zasady pracy sejmu. Zniesiono liberum veto, ustanowiono wieloosobowe ciało rządzące „straż praw” odpowiedzialne przed sejmem. Król pozostawał głową państwa pozbawioną osobistych uprawnień.

Stanisław Małachowski 3 lipca 1792 roku zrezygnował z godności członka Rady Wojskowej, był przeciwny wpływowi targowiczán i carycy Katarzyny II na prace sejmu, nie akceptował chwicznej postawy króla Stanisława Augusta Poniatowskiego. 24 lipca usunął straż marszałkowską ze swojego pałacu w Warszawie i wycofał z kasy Komisji Skarbowej 438 000 zł, które pożyczzył skarbowi państwa. Dnia następnego ogłosił swój manifest¹⁷, pisząc następujące słowa „obowiązkiem sumienia mego oświadczyć przed Bogiem, całym światem i pot-

tomnością, iż akt targowicki uznaję za gwałtowny, przemocą wojsk obcych utrzymany i popierany, przeciwny wyraźnej woli Rzeczpospolitej i całtemu narodowi szkodliwy” i dalej „abym nie miał wyrzutów sumienia, które mnie upomina, że się nieszczęście Rzeczpospolitej zbliża. Narodzie, tylko ty i wierność dla ciebie poświęcam, gdy już wszystkie sposoby w ręku moich wydarte zostały”. Z końcem lipca opuścił ojczyznę i zamieszkał w Wiedniu. Po chwilowym odpoczynku rozpoczął podróżowanie po Europie i budowanie kontaktów na dworze austriackim. Pozostał w kontakcie z Ignacym Potockim i Hugo Kołłątajem. Był w Wenecji, Weronie, Rzymie, Neapolu i na dłuższy czas osiadł we Florencji. W 1794 r. wrócił do Wiednia i z niepokojem obserwował losy insurekcji kościuszkowskiej. Wiosną następnego roku wrócił do swo-

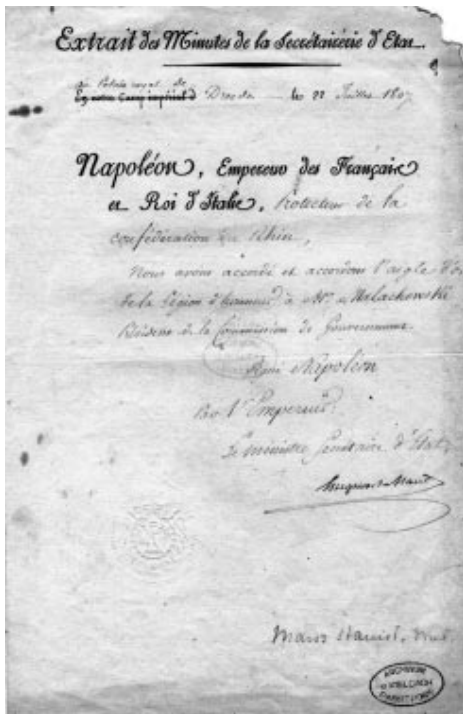
jego Białaczewa, a jesienią 1796 r. zamieszkał po 14 latach tułaczki w swoim pałacu na Krakowskim Przedmieściu. Mieszkał krótko, złożony chorobą wrócił do Białaczewa. Dotychczas dość swobodnie poruszał się po Prusach i Austrii, ale w październiku 1798 roku został uwięziony pod zarzutem podejmowania prób organizacji sejmu na obczyźnie. Aresztowany razem z Kochanowskim, Wotczyńskim i Grabińskim trafił do Krakowa. Zwolniony 28 lutego 1799 r., wrócił do Warszawy. Areszt austriacki zrobił z niego męczennika sprawy narodowej i przy-



Rys. 7. Order Orła Białego z 1780 roku¹⁵



Rys. 8. Gwiazda Orderu Orła Białego z 1780 roku¹⁶



Rys. 9. Akt nadania orderu Legii Honorowej dla Stanisława Matachowskiego²⁰ (kopia cyfrowa ze zbiorów Archiwum Państwowego w Kielcach)

niósł dużą stawę. Po uzyskaniu zgody na pobyt w Białaczewie tam zamieszkał. Zainteresowany polityką europejską ze spokojem przyjął wiadomość o zwycięstwie Napoleona 14 października 1806 roku pod Jeną–Auerstaedt, ale dostrzegał też zabiegi Józefa Wybickiego i Jarosława Dąbrowskiego w sprawie Polski u cesarza Francji. W listopadzie Napoleon wyraził zgodę na tworzenie orga-



Rys. 10. Wizerunek orderu Legii Honorowej i gwiazdy orderowej. Druga i trzecia strona aktu nadania orderu Legii Honorowej dla Stanisława Matachowskiego w dniu 22 lipca 1807 roku w Dreźnie. (kopia cyfrowa ze zbiorów Archiwum Państwowego w Kielcach)

nizacji i sądownictwa polskiego na ziemiach zaboru pruskiego. Józef Wybicki, który miał ją realizować razem z Jarosławem Dąbrowskim, wezwał w imieniu narodu polskiego Stanisława Matachowskiego, aby włączył się w te prace. Na uroczystym spotkaniu 19 grudnia sejmowej reprezentacji marszałek Sejmu Czteroletniego przemówił w imieniu wdzięcznych Polaków i podziękował obecnemu na sali Napoleonowi za podanie zbawczej dłoni Polsce. Po ceremonii, deklaracji o jedności wszystkich w dążeniu do budowy własnego państwa i zgody na formowanie wojska został powołany dekretem 14 stycznia 1807 roku rząd tymczasowy (Komisja Rządząca), na czele którego stanął Stanisław Matachowski jako prezes¹⁸. Władza Komisji była duża, miała w imieniu Napoleona zarządzać ziemiami odebranymi Prusom, wprowadzić administrację i sądownictwo, wydawać proklamacje, czuwać nad wojskiem i skarbem, zając się edukacją młodzieży, projektować budżety, budować mosty na Wiśle, budować i remontować fortyfikacje, itp. Była to praca trudna dla schorowanego starca. Pierwszą i najważniejszą sprawą było zapewnienie apro wizacji dla walczącego z Prusami i Rosją wojska francuskiego, w tym pułków polskich oraz formowanie nowych jednostek. Problemem utrudniającym realizację tych zadań był brak pieniędzy.

Zwycięstwa w lutym pod Iławą Pruską i w czerwcu pod Friedlandem przyniosły pokój podpisany w Tylicy 7–9 lipca 1807 roku. Na mocy jego powstało Księstwo Warszawskie, którego królem mianowany został król saski Fryderyk August.

13 lipca Komisja Rządząca otrzymała wezwanie cesarza Francji, aby się stawiła razem z dyrektorem wojny księciem Józefem Poniatowskim w Dreźnie celem odebrania statutu Księstwa. Na uroczystości 22 lipca prezes Komisji Stanisław Matachowski odebrał z rąk sekretarza stanu Francji księcia Maret Hugon–Bernarda¹⁹ tekst Konstytucji nadany przez Napoleona Bonaparte.

Wcześniej, tegoż dnia odbyło się nadanie orderu Legii Honorowej wojskowym i osobom zasłużonym. Wśród odznaczonych znalazł się Stanisław Matachowski.

Stanisław Matachowski rozumiał wielkość faktu utworzenia Księstwa Warszawskiego i powstającą perspektywę budowy przyszłego państwa polskiego, ale był niezadowolony, że nie wprowadzono Konstytucji 3 Maja i ustalono granicę południową na Pilicy. Ta druga przyczyna była osobistą, gdyż ziemie i majątek w Końskich i Białaczewie pozostały w granicach Austrii. 5 października minister Jan Adolf hr. Schönfeld – pełnomocnik króla Fryderyka Augusta rozwiązał Komisję Rządzącą i w jej miejsce powołał Radę Ministrów z Matachowskim jako preze-



Rys. 11. Awers i rewers medalu pamiątkowego z roku 1980 z widocznym popiersiem Marszałka Stanisława Małachowskiego²⁵

sem. Urząd piastował krótko, 16 grudnia zrezygnował na korzyść Ludwika Gutakowskiego, otrzymując w zamian godność prezesa senatu i tytuł pierwszego wojewody Księstwa Warszawskiego. Wcześniej, 2. grudnia 1808 roku w sali senatorskiej Zamku Królewskiego przywitał króla Fryderyka Augusta. Pierwsze miesiące 1809 roku spędził w Białaczewie złożony chorobą. Wybuch wojny polsko-austriackiej i zwycięstwa wojsk polskich w bitwach na terenach ziem polskich zaboru austriackiego niosły nadzieję na polityczne zmiany. Nasze zwycięstwo i podpisany 14. października pokój w Wiedniu przyniósł powiększenie Księstwa Warszawskiego o ziemie zagarnięte przez Austrię w wyniku III rozbioru Polski. Powstały nowe departamenty, w tym radomski, w obszarze którego było miasto Końskie i Białaczewo. Ziemie i majątek Stanisława Małachowskiego przeszły do Księstwa Warszawskiego.

16. grudnia uczestniczył w uroczystościach powrotu z pól bitewnych armii polskiej, której formowaniu poświęcił tyle zapatu i trosk. Zmarł 29. grudnia o dziewiątej wieczorem 1809 roku w wieku 74 lat w swoim pałacu w Warszawie na Krakowskim Przedmieściu. Został pochowany w kościele św. Krzyża Księży Misjonarzy²¹. W 1831 roku ciało jego przeniesiono do kościoła metropolitalnego św. Jana w Warszawie, gdzie w nawie bocznej wzniesiono mu pomnik. Pomnik z białego marmuru wg projektu Wajciecha Thorwaldsena został wykonany w Rzymie przez artystę Franciszka Maksymiliana Laboureaux'a znanego pod nazwiskiem Cavaliere Massimiliano.

W 112 lat później 25. września 1921 roku w kaplicy II Gimnazjum Męskiego²² przy ulicy Gimnazjalnej w Płocku odbyła się uroczystość upamiętnienia szkoły. Po Mszy Świętej odprawionej przez ks. biskupa A.J. Nowowiejskiego w asyście protata Bornińskiego i kanonika Wilkońskiego, po przejściu do Sali Aktowej odczytany został akt organizacyjny, w sentencji którego uznano szkołę za państwowe i nadano jej nazwę „Gimnazjum Państwowe imienia Marszałka Stanisława Małachowskiego”. Wśród wielu mówców przemówienie wygłosił Prezes Rady Opiekunów Szkoły Ta-

deusz Świecki, który podkreślił w kilku zdaniach postannictwo niesione przez szkołę od setek lat, kształcenie umysłowe i wychowanie młodego pokolenia. Przypomniał niedawne wydarzenia w Płocku w obronie niepodległości²³, honoru Polaka i kończąc powiedział „Pamiętajcie, że chociaż wzniosłem jest bohaterstwo i szlachetną ofiarą krwi i życia dla Ojczyzny, to nie mniej warta i nie mniej owocna, a często wiele trudniejsza dla Polaka, wytrwała, pogodna praca w mozolnych godzinach powszedniego dnia, która nie wyrzeka, nie skarży się, nie wini innych, lecz tworzy. Z niej się rodzi hart ducha i tężyzna. Niech odwieczność Waszej szkoły będzie symbolem Waszej wytrwałości, a szczerne odznaczenie na waszym sztandarze bodźcem do prawdziwego nie chętnego i pozornego tylko męstwa i niech Wam towarzyszy przez całe życie”. W uroczystości uczestniczył dumnie prezentowany szkolny sztandar ozdobiony znakiem waleczności 206 pułku ochotniczego²⁴, było wielu młodych bohaterów wojny polsko-bolszewickiej z tym krzyżem i odznaczonych przez Naczelnika Józefa Piłsudskiego Krzyżem Walecznych. Jako ostatni głos zabral radny miasta Płocka ks. kanonik Klimkiewicz i oznajmił, że został upoważniony przez Radę Miasta do przekazania zebranym informacji, że jednomyślną decyzją Rady zmieniono nazwę ulicy Gimnazjalnej, przy której znajduje się szkoła, na ulicę Marszałka Stanisława Małachowskiego.

W rocznicę 777-lecia szkoły na X Zjeździe Małachowiaków w 1958 roku jej patron Marszałek Stanisław Małachowski został uwieczniony na szkolnym sztandarze.

W czasie uroczystości w 1980 roku obdarowano uczestników Zjazdu medalem upamiętniającym 800-lecie szkoły z wizerunkiem Marszałka Stanisława Małachowskiego.

Zakończenie

Samoiśny byt Polski jako Księstwa Warszawskiego był opromieniony zasługami mądrych, szlachetnych i dzielnych Polaków. Jedni prawo do niepodległości znaczyli walką i własną krwią, inni działalnością obywatelską i postawą patriotyczną. Do tych drugich zaliczał się Stanisław Małachowski. To on wciągał do pracy dla dobra Ojczyzny wszystkie warstwy społeczne, odsuwał pozornych przyjaciół, ludzi kłamliwych i obtudnych. Będąc marszałkiem trybunatu koronnego, ukurcił prekupstwo, nadużycia, bezmyślne warcholstwo i prywatę możnych królewskiej Polski. Został nazwany Arystydesem polskim. Później jako referendarz koronny stał się obrońcą chłopca. Wybrany Marszałkiem Sejmu Czteroletniego współtworzył Konstytucję 3 Maja. Wyróżnił się ofiarnością wobec Ojczyzny, finansował organizację wojsk polskich, udzielał pożyczek skarbowi pań-

stwa, zaciągał na jej rzecz pożyczki z banków pod hipotekę własnego majątku. Witaj Napoleon w Warszawie i Fryderyka Augusta jako króla. Współcześni widzieli w nim męża stanu o wrodzonej uczciwości i poczuciu świadomości obywatelskiego obowiązku. Zostały mu nadane: Or-

der św. Stanisława i Order Orła Białego, a Stanisław August Poniatowski wybił na jego cześć medal okolicznościowy. Dzisiaj jego wizerunek na sztandarze Liceum Ogólnokształcącego im. Marszałka Stanisława Małachowskiego w Płocku i medalach jest symbolem prawości i czystości.

Przypisy

- 1 E. Machalicki, *Stanisław Małachowski marszałek Sejmu Czteroletniego*, Poznań 1936, s. 1
- 2 Tamże, s. 1
- 3 Tamże, s. 2
- 4 Tamże, s. 5
- 5 Tamże, s. 10 [1. Akt nadania orderu nr Rp. 2/4/23 z 1770 roku znajdował się w Bibliotece Uniwersytetu Warszawskiego i zaginął w czasie działań II wojny światowej, fakt ten został opublikowany w książce H. Kozerska. *Straty w zbiorze rękopisów w czasie I i II wojny światowej*, s. 38 w tabeli poz. 37. 2. W wielu opracowaniach jest podawany rok 1782 jako data nadania Orderu św. Stanisława].
- 6 R.T. Komorowski, *Kawalerowie i Damy Orderu Świętego Stanisława*, Poznań 2004, s. 25 „Inwestytura, uroczyste zaprzysiężenie Statutu Orderu przez nowo wprowadzonych kawalerów”.
- 7 Tamże, s. 22 „Wszem wobec i każdemu z osobna wiadomo czynimy, iż My z zarządzenia najwyższego Opatrzności zgodnymi Obojga Narodów głosami i podług przepisu praw Rzeczpospolitej na tron Królestwa tego będąc wyniesieni, do troskliwości około powszechnego dobra starania dążyć będziemy, aby cnota pobożnych i Czczytelnie zasłużonych ludzi sprawiedliwy najpróżd wzgląd znajdowała i żeby wszystkich do chwalebneego w dobrym nadstawianiu i do najcenniejszych dla Rzeczpospolitej i dla Nas czynności zachęcała. Order Kawalerów Świętego Stanisława Biskupa i Męczennika, naszego na chrzcie i całego Kościoła osobliwego patrona i obrońcy, tak na wiekopomny wdzięczności dowód, za tak znakomitę łaski i wstawienia się Jego za nami do Boga, jako i na większe dla Królestwa i poddanych naszych zjednanie pomocy od Niego postanowić umyśliśmy. Mocą niniejszego opisu postanawiamy i ustawami niżej wyrażonymi, które się najciszej zachować powinny, określony i utwierdzony order meć chcemy”.
- 8 Tamże, s. 25 „Opat Czerwiński jako Sekretarz z Jalmużnik tegoż Orderu czytał Instytutu Jego i z Rejestru przywoływał tych, którym J.K.Mć tenże wyznaczył dać Order”.
- 9 Tamże, s. 26 „Rękójść miecza wykonano ze złoczonego brązu, zakończoną ją finajzynie modelowaną głową orła posebrzoną, a jej trzon złotobny i pokryty niebieską emalią opleciono gałką laurową. Prosty złotobny jelec zdobi motyw meandra, a kończą go koliste tarczki z cało postaciowym wyobrażeniem N.M.P. Niepokalanego Pożęcia i Świętego Stanisława biskupa pokryte niebieską i białą emalią. Ponizej mieści się od prawej strony wąż złotocy, pokryty czerwona i białą emalią kontusz pod koroną z herbami Rzeczpospolitej i Ciolkheim Poniatowskich na tarczy sercowej, a od lewej strony tarczki koliste pokryte białą emalią i złotocnymi iniałami SAR. Na stalowej kutej i cyzelowanej głowni błękitnie oksydowanej biegnie wytrawiony i złotocy napis – „Stanislaus Augustus Rex Denit Anno 1764” oraz kartusz Rzeczpospolitej, a kończą go laurowy ornament”.
- 10 Tamże, s. 26 „Na strój składają się biały kontusz, pasowy żupan w białe kwiaty, pas słucki, czerwone buty i konfederacja z brązowym barankiem”.
- 11 Z. Puchalski, I.J. Wojciechowski, *Ordery i odznaczenia polskie i ich kawalerowie*, Warszawa 1987, s. 22–23 „Krzyż był złoty, ośmiorożny o rogach zakończonych złotymi kulkami, na awersie pokryty czerwony emalią z pozostawieniem złotych obrzeży na krawędzi. Między ramionami krzyża znajdowały się cztery biało emalowane orły, natomiast we wcięciach ramion krzyża umieszczone były różżycy z zielonymi listkami. W środku krzyża, na biało emalowanej tarczy obwiedzionej zielonym wiecem laurowym, znajduje się wizerunek świętego Stanisława w szatach biskupich z pastorałem w rękę, a po bokach wizerunku świętego umieszczone były dwie litery „S.S.” czyli Sanctus Stanislaus (Św. Stanisław). Rewers ramion krzyża był złoty, na biało emalowanej tarczy obwiedzionej wiecem laurowym widniał monogram królewski „SAR” – Stanislaus Augustus Rex. Wstęga orderowa – czerwona z białymi prążkami po brzegach, przewlekana była przez ucho na górnym ramieniu krzyża”.
- 12 Tamże, s. 23 „Gwiazda orderowa srebrna ośmiopromienna, haftowana. W środku gwiazdy znajdowała się tarcza obwiedzona wiecem przewiązanym wstążkami. W otoku tarczy umieszczona była dewiza orderu – „PRAEMIANDO INCITAT” (Nagradzając zachęca). W środku tarczy widniał monogram królewski „SAR”.
- 13 „Gazeta Warszawska” 1782, nr 40 i 98
- 14 M. Stahr, *Medale polskie i z Polską związane od XVI do XVII wieku*, Poznań 2008, s. 240 [Wg informacji kuratora Andrzeja Romanowskiego z Gabinetu Monet i Medali Muzeum Narodowego w Warszawie medal znajduje się w zasobach Muzeum, nr inw. GN E 2212]
- 15 Z. Puchalski, I.J. Wojciechowski, *Ordery i odznaczenia polskie i ich kawalerowie*, Warszawa 1987, s. 14 „Krzyż ośmiorożny czerwono emalowany z białymi obrzeżami i z osadzonym biało emalowanym orłem. Z kątów krzyża wychodziły cztery pęki promieni. Na górnym ramieniu krzyża pierścionki do przewleknięcia szerokiej na około 10 cm błękitnej wstęgi orderowej symbolizującej dobroć i pokojową politykę. Order miał być noszony na opisanej wstędze zakładanej przez lewe ramię na prawy bok”.
- 16 Tamże, s. 14 „Duża haftowana złotymi nićmi i blaszkami ośmiopromienna gwiazda do noszenia na lewej stronie piersi. Na gwiazdzie znajdował się promienisty krzyż, tzw. kawalerski z napisem na ramionach: PRO FIDE REGE ET LEGE [za wiare, króla i prawo]”.
- 17 E. Machalicki, *Stanisław Małachowski marszałek Sejmu Czteroletniego*, Poznań 1936, s. 135
- 18 E. Machalicki, *Stanisław Małachowski marszałek Sejmu Czteroletniego*, Poznań 1936, s. 154
- 19 [http://pl.wikipedia.org/wiki/Konstytucja_Ksi%
C4%99stwa_Warszawskiego_ozdzyt_26_stycznia_2013_roku](http://pl.wikipedia.org/wiki/Konstytucja_Ksi%C4%99stwa_Warszawskiego_ozdzyt_26_stycznia_2013_roku)
- 20 Archiwum Państwowe w Kielcach, „Archiwum Małachowskich z Bia-laczewu” sygnatura 18.
- 21 „Tygodnik Ilustrowany” 1863 r. nr 192 z 30 maja, s. 207.
- 22 „Kurier Płocki” 1921, nr 219 z 27 IX, s. 3; nr 220 z 28 IX, s. 1–3; nr 221 z 29 IX, s. 1–3.
- 23 „Małachowiak” VI 2011, s. 26–28
- 24 „Notatki Płockie” 2010, nr 1/222, s. 30–35.
- 25 Wizerunek medalu pochodzi ze zbiorów autora.

MARSHAL STANISŁAW MAŁACHOWSKI – A PHALERISTIC PORTRAIT

Summary

Stanisław Małachowski was an outstanding politician and reformer, who was dedicated to the interests of Poland. He lived in a period of great Russian influence in Europe and Poland. His reforming attempts and political activity at the side of Stanisław Poniatowski were the cause of the uprising of the Duchy of Warsaw. For his work he was honoured with orders and medals by the King, Parliament and Napoleon Bonaparte.